

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Γ. ΣΙΑΜΑΚΗ
ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ

ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ
(ΜΟΥΣΙΚΟΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΣ)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΚΑΛΑΜΟΣ»
ΦΛΩΡΙΝΑ 2008

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Γ. ΣΙΑΜΑΚΗ
ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ

ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ
(ΜΟΥΣΙΚΟΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΣ)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΚΑΛΑΜΟΣ»
ΦΛΩΡΙΝΑ 2008

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΕΩΣ: «Κάλαμος», Ειρήνης 3-7
GR 15342 Άγια Παρασκευή Ἀττικῆς
Τηλ. - φάξ 210 6617879
e-mail: kalamus@in.gr

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Κάλαμος»
Συγγραφεὺς καὶ Copyright 2008:
Ἀθανάσιος Γ. Σιαμάκης, ἀρχιμανδρίτης
Σκοπιά, 53100 Φλωρίνης
τηλ.- φάξ 2385-0-25676· τηλ. 231-0-737377
ISBN: 978-960-630886-1

«ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΙΚΗ» Π. ΓΙΑΠΠΟΥΛΗΣ - Κ. ΤΣΟΛΕΡΙΔΗΣ Ο.Ε

ΦΩΤΟΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ ΟΦΦΣΕΤ

Α - ΤΗΛ: (2310) 542 940, 522 503 - FAX: 542 940 - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Ἡ μεταρρύθμισι τοῦ 1814.....	11
2. Ἀλλαγές ποὺ ἐπέφερε ἡ μεταρρύθμισι.....	14
3. Ἡ αὐθεντία τοῦ Χρυσάνθου.....	18
4. Ἡ συγγραφή τοῦ Θεωρητικοῦ ἱστορικῶς.....	20
5. Τὸ ἐλλιπές καὶ τὸ πλήρες Θεωρητικόν.....	23
6. Εἰσαγωγή Χρυσάνθου στὸ Θεωρητικόν.....	25
7. Ὁ Π. Πελοπίδης ἐκδίδει τὸ Θεωρητικόν.....	28
8. Ἑσωτερικὲς μαρτυρίες.....	29
9. Πρὸς τί ἡ ἔκδοσι τοῦ χειρογράφου τῆς Δημητσάνας.....	35
10. Ἄνθραξ ὁ θησαυρὸς.....	39
11. Ἡ ἔκδοσι (2007) τοῦ χειρογράφου τῆς Δημητσάνας (αὐτογράφου).....	43
12. Ἡ Εἰσαγωγή τῆς ἐκδόσεως τοῦ 2007.....	48
13. Συνεργάτες.....	50
14. Εἶναι κριτικὴ ἡ ἔκδοσι τοῦ Θεωρητικοῦ τοῦ 2007;.....	52
15. Κριτικὲς ἐκδόσεις	55
16. Πῶς μποροῦσε νὰ τιτλοφορηθῇ ἡ ἔκδοσι τοῦ 2007.....	58
17. Ὁ Χρυσάνθος ἀπορρίπτει κάποια κεφάλαια ἐν γνώσει του.....	60
18. Ἄσπλος ὁ ἐκδότης.....	63
19. Σωρεῖα παραναγνώσεων.....	66
20. Χοντρές παραλείψεις.....	70
21. Τὸ ἐπίμετρο τῆς ἐκδόσεως.....	73

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ Θεωρητικὸν τοῦ Χρυσάνθου εἶναι γνωστὸ σὲ ὄσους ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν σὰν ἡ πρώτη καὶ παλαιότερη μουσικὴ θεωρία στὶς δύο τελευταῖες ἑκατονταετίες. Γράφτηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ὅταν ἔγινε ἡ μεγαλύτερη ἐπανάστασι στὰ μουσικὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἀπὸ τοὺς Γρηγόριο Πρωτοψάλτη, Χουρμούζιο Χαρτοφύλακα καὶ ἀρχιμανδρίτη Χρῦσανθο τὸ Μαδυτηνόν, τὴν ὁποία ἡ Ἐκκλησία δέχτηκε εὐχαρίστως καὶ προώθησε.

Τὸ σύγγραμμα ἔγινε εὐρύτερα προσιτὸ ἀπὸ τὸ 1832, ποὺ τυπώθηκε στὴν Τεργέστη ἀπὸ τὸ μαθητὴ τοῦ Χρυσάνθου Π. Πελοπίδη. Ἐκτοτε τὸ Θεωρητικὸν ἀποτελεῖ αὐθεντικὴ πηγὴ μαθήσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, διότι δίνει τὶς πιὸ σίγουρες πληροφορίες γιὰ τοὺς κανόνες, μὲ βάσι τοὺς ὁποίους λειτουργεῖ ἡ μουσικὴ τῆς νέας γραφῆς ἢ παρασημάνσεως. Τὰ τελευταῖα χρόνια ἡ πραγματεία κυκλοφορεῖ σὲ φωτοτυπικὰς ἀνατυπώσεις καὶ εἶναι προσιτὴ στὸν καθένα. Στὸ διάστημα ποὺ πέρασε ἀπὸ τὴν πρώτη κυκλοφορία τῆς γραφτικῆς καὶ ἄλλες θεωρίαι τῆς μουσικῆς, ἀλλ' ὅλες σχεδὸν ἀντλοῦν ἀπὸ αὐτὴν τοῦ Χρυσάνθου.

Πέρυσι, τὸ 2007, κυκλοφόρησε τὸ Θεωρητικὸν τοῦ Χρυσάνθου ἀπὸ νέου χειρόγραφο, ποὺ βρέθηκε στὴ βιβλιοθήκῃ τῆς Δημητσάνας Πελοποννήσου. Ἐγινε μεγάλος καὶ τεχνητὸς θόρυβος γύρω ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν αὐτή. Διατέθηκαν ἱκανὰ κεφάλαια, καὶ στάλθηκε παντοῦ. Τὸ δυσάρεστο εἶναι ὅτι δὲν ἔγινε σωστὴ ἀξιολόγησι τοῦ χειρογράφου καὶ τὰ συμπεράσματα ὅλα εἶναι ἑωλα. Τὰ ὅσα εἶχε πρόθεσι ν' ἀποδείξῃ ὁ ἐκδότης δὲν ἀποδεικνύονται. Ἀντιθέτως ἀποδεικνύεται ὁ ἄστοχος διαλογισμὸς τῆς καρδίας του καὶ ἡ ἐσχάτη ἀδυναμία του ν' ἀντιληφθῇ κραυγαλέα ντοκουμέντα ποὺ ἀποδεικνύουν τὰ ἀντίθετα ἀπὸ ὅσα λέει καὶ ἐπιδιώκει.

Ἡ ἔκδοσι αὐτὴ ἀποκαλύπτει τὴν ἄστοχίαν τοῦ ἐκδότου καὶ τὴν ἄλλειψιν τῆς ἀναγκαιότητος θωρακισέως του γιὰ μιὰ τέτοια δουλειά. Παράλληλα ἡ δημοσίευσις τοῦ χειρογράφου τῆς Δημητσάνας ἔδωκε τὴν εὐκαιρίαν νὰ μελετηθῇ καὶ ἀπὸ τὸν ὑποφαινόμενο, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἔλθουν μὲ τὴν μελέτη αὐτὴν στὴ δημοσιότητα γιὰ πρώτη φορὰ στοιχεῖα πολὺ ἐνδιαφέροντα, ὅπως ποιοὶ εἶναι τὸ χειρόγραφο αὐτό, τί σχέσι ἔχει μὲ τὸν συγγραφέα του, τί ῥόλο ἔπαιξε, πόσο ἀξιόπιστο εἶναι, καὶ ἄλλα πολλά, τὰ ὁποῖα ἀνατρέπουν τὶς μουσικὰς μονομέρειες τοῦ ἐκδότου.

Ὅλ' αὐτά, λέω, προέκυψαν ἀπὸ τὴν μελέτη τῶν δύο κειμένων. Δὲν ὑπάρχει προκατάληψι οὔτε διάθεσι κριτικῆς. Δὲν θὰ μποροῦσαν ὅμως

νά παραμείνουν ασχολίαστες άστοχίες και άήθη έλλείμματα, διότι αυτό θ' απέβαινε εις βάρος τής έπιστημονικής αλήθειας γύρω από τά μουσικά μας πράγματα. Τά δέ μουσικά μας πράγματα έχουν τή θέσι πού έχουν μέσα στη λατρεία τής Έκκλησίας, πού αγιάζει και σώζει. Δέν είναι λοιπόν ζήτημα άμελητέο. Είναι κορυφαίο ζήτημα τής λατρείας. Και κάθε έπαγρύπνησι είναι πολλαπλώς και πολλαχόθεν δικαιολογημένη.

Ό σχολιασμός γίνεται μέ διάκρισι, αλλά χωρίς συμπάθειες και αντιπάθειες, όπως πρέπει νά γίνεται μιá τέτοια δουλειά για ιερή υπόθεσι. Έξ άλλου ποιός δέν θά συμφωνήσῃ ότι ή μουσική τής Έκκλησίας αξίζει ασύγκριτα πιό πολύ από τό κοσμικό γόητρο κάποιων μουσικών;

Τό πρώτο αντίγραφο αὐτῆς τῆς μελέτης αποστέλλεται στη συνοδική επιτροπή επί τῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης καὶ μουσικῆς τιμῆς καὶ σεβασμοῦ ἔνεκεν, γιὰ τὰ κατ' αὐτήν.

Τό ζήτημα τῆς ἐκδόσεως τοῦ αὐτογράφου θεωρητικοῦ (2007) δέν εἶναι ή κυκλοφορία ἑνὸς ἀκόμη μουσικολογικοῦ βιβλίου· (στήν ἐποχή μας, ἔλεγε λόγιος ιεράρχης, λόγω τῆς ἐκδοτικῆς εὐκολίας τὰ βιβλία ἔχασαν τὴν ἀξία τους· συχνὰ τὸ χαρτί ἀξίζει περισσότερο ἀπὸ τὰ γράφόμενα). Τὸ ζήτημα εἶναι ἂν οἱ μουσικὲς ἀντιλήψεις τοῦ ἐκδότου τοῦ βιβλίου αὐτοῦ εὐθυγραμμίζονται μέ τὴν μουσικὴ πραγματικότητα, καὶ μέ τὴ μουσικὴ πού υἱοθετεῖ ή Έκκλησία. Η Έκκλησία στὸν κατάλληλο καιρὸ ἔχει ὑποδείξει τὴν κατεύθυνσι, τὴν ὁποία πρέπει ν' ἀκολουθῇ ή μουσικὴ τῶν ἱερῶν ἀναλογίων. Καὶ ή κατεύθυνσι αὐτὴ δέν εἶναι ἄλλη ἀπὸ ἐκείνην πού εἰσηγήθηκαν οἱ τρεῖς ἀνωτέρω κατονομαζόμενοι μεταρρυθμισταί. Ό ἔλεγχος κάθε παρεκκλίσεως ἀπὸ αὐτὴν εἶναι φυσικὰ δική της πάλι μέριμνα καὶ ἀρμοδιότητα, καὶ σίγουρα δέν πρόκειται νά τὴν ἀφήσῃ ἀνενέργητη.

Η Έκκλησία δέν ἀγνοεῖ ότι μέσα στήν πολυφωνία καὶ τὴν κενολογία τῆς ἁλογῆς ἐποχῆς μας κινδυνεύει καὶ ή ἀκεραιότητα τῆς μουσικῆς της, τὴν ὁποία μέ κάθε θυσία πρέπει νά διαφυλάξῃ μακριὰ ἀπὸ τίς ἐπιδράσεις τῆς ἐξωτερικῆς καὶ κοσμικῆς μουσικῆς, ὅπως ἄλλωστε ἔπραξε καὶ σὸ παρελθόν. Δέν εἶναι ἄγνωστο ἐξ ἄλλου ότι μέ ἐπιτηδειότητα ὄχι τυχαία γίνεται προσπάθεια ἀπὸ κοσμικοὺς καὶ ἀμαθεῖς μουσικοὺς, οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ ὠφελιμιστὰς, νά πέσουν τὰ σύνορα ἀνάμεσα στίς δύο μουσικὲς, ὥστε νά εἰσβάλλῃ ή κοσμικὴ στήν ἐκκλησιαστικὴ ἀνεμπόδιστα καὶ νά τὴν ἐκτοπίσῃ.

Μ' αὐτὸ τό σκεπτικὸ ἐξ ἄλλου τῆς διαφυλάξεως τῆς μουσικῆς μας ἀπὸ ἐσωτερικοὺς «φίλους» ἔγινε ὁ κόπος τῆς συγγραφῆς αὐτῆς, «ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί» (Λκ 2,35). Ζῶ δὲ μέ τὴν ἐλπίδα ότι θά ἐκτιμηθῇ δεόντως καὶ θ' ἀνταμείψῃ ἠθικῶς τοὺς καταβληθέντας κόπους.

Ἀθανάσιος Γ. Σιαμάκης
ἀρχιμανδρίτης

μπορεί να κάνει τους ελέγχους του. Αυτό κανένας δεν το άμφισβητεί ως ένδεδειγμένη ενέργεια. (Περίττο να επισημανθῇ ὅτι καὶ σὴν προκειμένη περίπτωση ἡ προσφορά τοῦ CD εἶναι γεμάτη ἀπὸ ἄλλα καὶ κούφια ἐπίδειξι πνεύματος ἀφοβίας ἐλέγχου). Μὲ τὴ διαφορὰ ὅμως ὅτι τὸ CD εἶναι κλειδωμένο καὶ δὲν μπορεῖ κανένας νὰ τὸ ξεκλειδώσῃ καὶ νὰ τὸ τυπώσῃ σὲ χαρτί, γιὰ νὰ μπορῇ νὰ τὸ δουλέψῃ, ὁπότε τὸ CD καταντᾷ, ὅπως εἶπε συνεργάτης του, δῶρο ἄδωρο.

8. Στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι ἀναγκαῖα μιὰ διευκρίνισι. Ὅταν μιῶ γιὰ λάθη τοῦ Χρυσάνθου δὲν ἀμφισβητῶ τὴ λογιότητα καὶ γραμματομάθειά του. Εἶναι ἐπιβεβλημένο ὅμως νὰ λεχθῇ ὅτι δὲν ὑπάρχει συγγραφεὺς ποὺ νὰ μὴν τοῦ φύγουν κάποια λάθη μέσα στὰ πλαίσια τῆς φυσικότητος καὶ τῆς λογικῆς, λάθη, τὰ ὁποῖα μόνο οἱ δύο ἢ τρεῖς διορθωταὶ τῶν δοκιμίων του θὰ μποροῦσαν νὰ εἶχαν διορθώσῃ. Ἀλλὰ δὲν πρέπει ν' ἀγνοοῦμε ὅτι σὲ μιὰ χειρόγραφη πραγματεία, ὅπως εἶναι τὸ αὐτόγραφο Θεωρητικὸ τοῦ Χρυσάνθου, δὲν ὑπάρχουν τυπογραφικὰ δοκίμια, καὶ ἄρα τὸ κείμενο δὲν πέρασε ἀπὸ τὴ βάσανο διορθωτῶν οὔτε μποροῦσε νὰ περάσῃ. Ὅποτε εἶναι φυσικὸ νὰ ἔχῃ λάθη. Αὐτὰ τὰ λάθη ἐναπόκειται νὰ τὰ διορθώσῃ ὁ ἐκδότης τοῦ ἔργου, ἀλλ' ἐκεῖνος δυστυχῶς τ' ἀφήνει ἀδιόρθωτα, ὅπως ἐλέχθη, κρύβοντας τὴν ἀδυναμία του πίσω ἀπὸ τὴ σεμνοτυφία καὶ τὸν δῆθεν σεβασμὸ του πρὸς τὸν συγγραφέα. Προσθέτει δὲ καὶ τὰ δικά του ἀπὸ πάνω, ὥστε τελικὰ νὰ δημιουργητῇ ἓνας ἐκδοτικός λαβύρινθος, ἓνα κείμενο - κομποῦξιο.

9. Ἡ διόρθωσι τῶν λαθῶν τοῦ χειρογράφου εἶναι στοιχειώδης καὶ αὐτονόητη καὶ ἐπιβεβλημένη ὑποχρέωσι τοῦ ἐκδότου. Καί, γιὰ νὰ μὴ θεωρηθῇ αὐθαίρετος, ὁ ἐκδότης ὑποχρεοῦται σὴν εἰσαγωγὴ νὰ δηλώσῃ ποιά λάθη διώρθωσε πῶς (γιὰ τὰ συχνά), ἢ νὰ σημειώσῃ στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τὸ λανθασμένο (γιὰ τὰ σπάνια λάθη). Ἀλλ' ἐδῶ ὑπάρχει ἡ μοναδικὴ καὶ ἀνεπανάληπτη ἀνὰ τὸν κόσμον πρωτοτυπία «κριτικῆς» ἐκδόσεως χωρὶς κριτικὸ ὑπόμνημα! Φαντασθῆτε ἐκδόσεις ἀρχαιοελληνικῶν κειμένων τῆς Ὁξφόρδης νὰ τυπώνωνται καὶ νὰ κυκλοφοροῦν μὲ τὰ λάθη τῶν χειρογράφων τους! Ἡ τὰ κείμενα τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας νὰ τὰ κυκλοφοροῦσε ὁ Migne μὲ τὰ λάθη τους! Ἡ τὰ ἱερὰ κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης νὰ τὰ δημοσίευε π.χ. ὁ B. Ἀντωνιάδης ἢ ὁ Π. Τρεμπέλας μὲ τὰ λάθη τῶν χειρογράφων τους!

10. Ἐτσι ἡ ὅλη ἔκδοσι, παρ' ὅλους τοὺς κατονομαζομένους συνεργάτες, παρουσιάζει εἰκόνα πλήρους παραλυσίας καὶ ἐγκαταλείψεως, ὅπως προελέχθη, εἰκόνα μπλεγμένου κουβαριοῦ.

14. Εἶναι κριτικὴ ἡ ἔκδοσι τοῦ Θεωρητικοῦ τοῦ 2007;

1. Ὁ ἐκδότης ὀνομάζει τὴν ἔκδοσί του (2007) κριτικὴ (*Κριτικὴ ἔκδοσι ὑπὸ Γεωργίου Ν. Κωνσταντίνου*). Προφανῶς ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἄγνοια ἀπὸ κριτικὴ ἔκδοσι κειμένων. Παρασύρθηκε ἀπὸ τὴν εὐγενῆ καὶ ἀκατηγόρητη φιλοδοξία νὰ παρουσιάσῃ μιὰ φειραρισμένη ἔκδοσι,

ὅπως εἶναι ἡ κριτική, ἀλλὰ δὲν στάθμισε τὶς δυνάμεις του. Καὶ δυστυχῶς δὲ βρέθηκε ἓνας συνεργάτης του ἡ δάσκαλός του νὰ τὸν συγκρατῇ ἀπὸ τὸ ὀλίσθημα, γιὰ τὸ ὁποῖο, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ὅλη λυπηρὴ εἰκόνα τῆς ἐκδόσεως, οἱ ἐπιστήμονες, ὅπως ἔχω διαπιστώσει, μεταγχοιοῦν καὶ ἀγωνιοῦν γιὰ τὸ ποῦ μπορεῖ νὰ φθάσῃ ἡ ἔλλειψι στοιχειώδους ἐπιστημονικῆς εὐθύνης καὶ γνώσεως.

2. Ἐκ προοιμίου δηλώνω ὅτι συμπαθῶ τὸν ἄνδρα καὶ τὸν συγχαίρω γιὰ τοὺς κόπους του. Ἀλλ' ἡ δουλειά του, παρ' ὅλες τὶς φιλότιμες προσπάθειες, δὲν πληροῖ τὶς προδιαγραφές μιᾶς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, οὔτε δικαιολογεῖ τὴ δήλωσι στὸν ὑπότιτλο «κριτικὴ ἔκδοσι». Ἡ δήλωσι προδίδει μᾶλλον γενικὴ ἀνεπάρκεια, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας σὲ ἔσχατη ἀνάλυσι ὁ ἐκδότης ὄχι μόνον ἐκθέτει αὐτὸς ἑαυτὸν, ἀλλ' ἀδικεῖ κυρίως τὸ λόγιον Χρυσάνθου καὶ τὴν πρωτοπόρα μουσικοθεωρητικὴν πραγματεία του, κατ' ἐπέκτασι δὲ βλάπτει καὶ τὴν ὅλην ὑπόθεσι τῆς μουσικῆς ἐπιστήμης. Πάνω ἀπὸ πρόσωπα καὶ πέρα ἀπὸ συμπάθειες λοιπὸν γράφονται ὅσα γράφονται ἐδῶ κατὰ τὸ «Φίλος μὲν Πλάτων, φιλότατη δὲ ἀλήθεια». Ἄς δοῦμε ὅμως πόσο κριτικὴ εἶναι ἡ ἔκδοσί του.

3. Ὁ φιλόλογος Μ. Χατζηγιακουμῆς, ὁ ὁποῖος πρὸς τιμὴν του πρὶν ἀπὸ 30 χρόνια ἀνακάλυψε στὴ βιβλιοθήκη τῆς Δημητσάνας τὸ χειρόγραφο τοῦ *Θεωρητικοῦ* τοῦ Χρυσάνθου (ὑπ' ἀριθμὸν 18), γράφει: «Ἀποκτᾷ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἡ σύγκρισι ἀνάμεσα στὸ ἐντυπο καὶ τὸ αὐτόγραφο». Ἀλλ' ἂν ὁ ἐκδότης ἦταν παρατηρητικὸς, ὅπως ἀκομψα σημνύνεται («Ἡ λεπτομερὴς ἐνασχόλησί μου μὲ τοὺς χειρόγραφους κώδικες τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς μὲ ἔμαθε νὰ παρατηρῶ τὰ πράγματα σὲ βάθος... εἶμαστε φορεῖς καὶ ἐκφραστές μιᾶς μεγάλης τέχνης καὶ συνάμα ἐπιστήμης...» (σ. 17, ἀρχὴ *Εἰσαγωγῆς* 19), δὲν θὰ εἶχε διολισθήσει στὸ ἀσύγγνωστο ἀμάρτημα τῆς σύγκρισι νὰ τὴν παρουσιάσῃ ὡς κριτικὴ, δεδομένου ὅτι ὁ Μ. Χατζηγιακουμῆς, ποὺ ἀπὸ μακριὰ τὸν χειρογράφησε καλοπροαίρετα καὶ σὲ ἀνύποπτο χρόνον στὴν ἔρευνα τοῦ χειρογράφου, μιλάει σαφῶς γιὰ σύγκρισι τοῦ ἀνευρεθέντος χειρογράφου πρὸς τὸ κυκλοφοροῦν ἐντυπο Θεωρητικὸν τοῦ Χρυσάνθου. Τοῦ ὑπαγόρευσε καὶ τὸ εἶδος τῆς δουλειᾶς καὶ τὸν τίτλον τοῦ βιβλίου, ἀλλ' ὁ ἐκδότης... Ἄν ὁ ἐκδότης διέθετε μέση παρατηρητικότητα, θ' ἀπέφευγε τὸ σκόπελο νὰ τιτλοφορήσῃ χρυσοῖς γράμμασι τὴν πραγματεία *κριτικὴ ἔκδοσι ὑπὸ Γεωργίου Ν. Κωνσταντίνου*. Ἡ ἀνεπιτυχὴς τιτλοδοσία ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ κἀνῃ πράγματι κριτικὴ καὶ διάσημη τὴν ἔκδοσι· ἀντιθέτως τῆς ἀφαιρεῖ τὴ σοβαρότητα. Ἐγινε καὶ πιὸ πάνω λόγος γιὰ ἔλλειψι ἀκριβολογίας καὶ ἀδυναμία φραστικῆς διατυπώσεως.

4. Μιὰ κριτικὴ ἔκδοσι ἐνὸς ἀρχαίου συγγράμματος, ὅπως εἶναι οἱ ἐκδόσεις τῆς Ὁξφόρδης τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν συγγραμμάτων, εἶναι πράγματι βαρὺ καὶ πολύμοχθον ἔργο καὶ προσδίδει σ' αὐτὴν ἐπιστημονικὴ ὑπεροχὴ καὶ αἴγλη. Ἀλλ' ὅταν εἶναι κριτικὴ. Τέτοιες ἐκδόσεις δὲν εἶναι καὶ τόσο συνηθισμένο νὰ ἐκπονοῦνται στὴν Ἑλλάδα, ὅσο κι ἂν θὰ τὸ ἤθελαν κάποιοι Ἑλληνες τιτλοῦχοι καὶ περγαμηνόφοροι. Ὁ ἐκδοτικὸς

οἶκος Παπαδήμα, όταν πρό ἐτῶν θέλησε νὰ ἐκδώσῃ τὰ ἔργα τοῦ Πλουτάρχου, μετριοφρόνως καὶ ἐπαινετῶς ἐνεργώντας, ἀντὶ νὰ ἐκπονήσῃ δική της κριτική ἐκδοσι με ἐπιτελεῖο ἀπὸ Ἑλληνες φιλόλογους, προτίμησε γιὰ σιγουριά νὰ φωτοτυπήσῃ τὰ ἔργα τοῦ προαναφερθέντος συγγραφέως ἀπὸ τὴν ἐκδοσι B. G. Teubneri (προφανῶς με τὴν ἐγκρισί της).

5. Λίγοι εἶναι οἱ φιλόπονοι καὶ εἰδικοί ἐπιστήμονες ποὺ τολμοῦν νὰ κάνουν κριτική ἐκδοσι στὴ χώρα μας σὲ ἔργα μικρῆς ἐκτάσεως. Καὶ ξέρουν τὴν εὐθύνη τους. Ἄλλοι πάλι, ἱκανοὶ ὄντες, ἀποφεύγουν μὲν νὰ ἐκπονήσουν κριτική ἐκδοσι, ἀλλὰ ξέροντας τί γνώσεις καὶ κόποι ἀπαιτοῦνται, ἐκτιμοῦν δεόντως τὴ δουλειὰ ἐκείνων ποὺ τολμοῦν. Τέλος κάποιοι ἄλλοι οὔτε ξέρουν οὔτε κἂν ὑποψιάζονται τί εἶναι κριτική ἐκδοσι. Καὶ παρὰ ταῦτα «ἐκδίδουν», δηλαδὴ κολλοῦν ἐτικέττες. Προφανῶς στὴν τελευταία περίπτωση ἡ παιδαριότητα καὶ ἡ ἱλαρότητα ξεχειλίζουν. Ἐμφανίζουν εἰκόνα νηπίου, ποὺ, ἐνῶ φόρεσε τὸ κουστούμι καὶ τὰ παπούτσια τοῦ πατέρα του, προβάλλεται γιὰ τὴν ὁμορφιά του!

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, γιὰ νὰ γίνῃ ὁ λόγος πρὸ συγκεκριμένου, σημειώνονται ἐδῶ μερικά στοιχειώδη ὡς πρὸς τὸ τί εἶναι κριτική ἐκδοσι κειμένου.

6. Ὁ κριτικὸς ἐπιστήμων ποὺ ἀναλαμβάνει τὴν ἐκπόνησι κριτικῆς ἐκδόσεως ἐνὸς κειμένου, φροντίζει νὰ ἐνημερωθῇ μέσῳ τῶν καταλόγων τῶν χειρογράφων πόσα χειρόγραφα τοῦ κειμένου σφύζονται καὶ σὲ ποιές βιβλιοθήκες τοῦ κόσμου βρίσκονται.

7. Με ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τίς βιβλιοθήκες (σήμερα καὶ με τὸ διαδικτυο) παραγγέλλει ὅλα τὰ χειρόγραφα τοῦ ὑπὸ ἐκδοσιν κειμένου, σημειώνοντας ἐπακριβῶς τὰ στοιχεῖα ταυτότητος τοῦ χειρογράφου (βιβλιοθήκη, τίτλο, ἀριθμὸ, ἔκτασι, σελίδες, κλπ).

8. Ὅταν παραλάβῃ σὲ φωτογραφίες ἢ φωτοτυπίες τὰ χειρόγραφα, ποὺ παρήγγειλε, περνᾷ στὴ διαδικασία τῆς ὀνομασίας, ἀναγνώσεως, μελέτης, χρονολογήσεως, καταγραφῆς καὶ ταξινομήσεως αὐτῶν σὲ οἰκογένειες, ἂν ὑπάρχουν τέτοιες.

9. Ἀξιολογεῖ ποῖο ἀπὸ τὰ χειρόγραφα εἶναι τὸ ἀρχαιότερο καὶ τὸ ἐγγύτερο πρὸς τὸ αὐτόγραφο. Τὸ αὐτόγραφο βεβαίως συνήθως κατὰ 99% δὲν σφύζεται, ἀλλ' ὁ κριτικὸς με τὴν πείρα ποὺ ἐννοεῖται ὅτι διαθέτει πάνω στίς ἀπαραίτητες αὐτὲς διεργασίες, ἐντοπίζει τὸ ἐγγύτερο πρὸς αὐτό. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐδῶ ὅτι τὸ αὐτόγραφο ποὺ βγῆκε ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ συγγραφέως εἶναι ἡ μήτρα, ἀπὸ τὴν ὁποία βγῆκαν καὶ τὰ ἄλλα χειρόγραφα, τὰ ἀκριβῆ ἀντίγραφα του, ἀπὸ τρίτους ἀντιγραφεῖς διαφόρων τόπων καὶ ἐποχῶν, τὰ ὁποῖα διακρίνονται σὲ οἰκογένειες, καὶ τὰ ὁποῖα ποτὲ δὲν ἔχουν τὴ γνησιότητα καὶ τὴν ἀξιοπιστία τοῦ πρωτογράφου, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἀντιγραφή συνήθως παρεισφροῦν διάφορα ἀθέλητα ἢ θελητὰ λάθη τῶν καλλιγράφων. Τὸ αὐτόγραφο ἔχει ἀνυπερβλήτῃ ἀξία, ὅταν ὁ συγγραφεὺς ἔγραψε με τὸ χεῖρ του ἓνα μόνο. Ἄν ὁ ἴδιος ἀντέγραψε τὸ σύγγραμμά του καὶ παρήγαγε ἀντίγραφο, ὅπως ὁ Χρῦσανθος τὸ *Θεωρητικόν* του, τότε τὸ δεύτερὸ αὐτὸ αὐτόγραφο εἶναι τελειότερο ἀπὸ τὸ πρῶτο, διότι ὁ συγγραφεὺς εἶχε τὴν εὐκαι-

ρία στο μεταξύ να προσθέσει να αφαιρέσει να διορθώσει να επανυξήσει.

10. Παρατηρεί ποιο φέρει τις λιγότερες φυσικές ή εμβόλιμες φθορές ή αλλοιώσεις ή γλωσσήματα, κλπ, ποιο προήλθε από τον προσεκτικότερο καλλιγράφο, ποιο χρησιμοποιήθηκε ως πρότυπο από τους αντιγραφείς, ποιο έχει τις λιγότερες παρεμβάσεις τρίτων.

11. Θέτει αυτό σαν βάσι και το διαβάσει φωναχτά, ενώ την ίδια ώρα επιτελείο ικανών συνεργατών - αντιπαραβολέων, που ο καθένας τους έχει ένα χειρόγραφο από τα άλλα μπροστά του, ακούν και διαβάζουν νοερώς με ανύστακτη προσοχή. Κατά τη διαδικασία αυτή καταγράφονται όλες οι διαφορετικές γραφές, που συναντώνται στα χειρόγραφα.

12. Έκδίδει το έγκυρότερο χειρόγραφο, σημειώνοντας στο κάτω μέρος της σελίδος σε ειδικό κριτικό υπόμνημα όλες τις σημαντικότερες γραφές των άλλων χειρογράφων. Έτσι όταν κυκλοφορήσει ή εκδοσι, ο αναγνώστης που την κρατάει στα χέρια του, έχοντας μπροστά του το κριτικό υπόμνημα και τις ονομασίες των χειρογράφων, είναι σε θέση να γνωρίζει ποιά διαφορετική γραφή απαντάται σε ποιά χειρόγραφα. Ο μελετητής δηλαδή, καθώς κρατάει στα χέρια του την έκδοσι, έχει μπροστά του πανοραμική και διανυγέστατη εικόνα της παραδόσεως του κειμένου, καθ' όλους τους αιώνες που αυτό επέζησε. Η έκδοσι τότε καθρεπτίζει τις προτιμήσεις την ικανότητα την εντιμότητα την επιστημονική του εκδότου και άλλα πολλά προσόντα του.

13. Αριθμεί ανά πέντε τις αράδες της κάθε σελίδος, για να μπορεί να σημειώνει στο κριτικό υπόμνημα ακριβώς σε ποιά αράδα εμφανίστηκε διαφορετική γραφή, και έτσι ο αναγνώστης να διευκολύνεται, επισημαίνοντας εύκολα τη συγκεκριμένη αράδα.

14. Χωρίζει το κείμενο σε κεφάλαια ή παραγράφους ανάλογα με την όλική ή μερική ολοκλήρωσι του νοήματος της κάθε ενότητας, ασχέτως προς την υπάρχουσα διαίρεσι (αν υπάρχει), που μπορεί να είναι ανεπιτυχής και ακατάλληλη.

15. Στα φθαρμένα σημεία του χειρογράφου στα όποια έχουν εκπέσει λέξεις ή φράσεις και δεν ήταν δυνατή ή ανάγνωσι, θέτει αποσιωπητικά σε γωνίες <...>.

16. Στον πρόλογο (συνήθως στη λατινική γλώσσα) ο εκδότης δίνει με λιτότητα πληρότητα και σαφήνεια ενδιαφέρουσες πληροφορίες για το πώς εργάστηκε, εξηγεί συμβόλων, γνωστοποιεί δε και τυχόν κατάλογο των εγτύπων εκδόσεων που εκδόθηκαν από άλλους εκδότες νωρίτερα, για λόγους ενημερότητας.

17. Παραθέτει στο τέλος εύρετήριο κυρίων ονομάτων και έννοιων.

15. Κριτικές εκδόσεις

1. Οι κριτικές εκδόσεις ποτέ δεν στηρίζονται σε έντυπες εκδόσεις. Πάντοτε στηρίζονται σε χειρόγραφα, και μάλιστα διαφορετικών εποχών τόπων και οικογενειών. «Τ' αρχαία έργα τὰ ἔχουμε μόνο σε χει-

ρογράφα αιώνες δλόκληρους ύστερώτερα από την εποχή που γράφτηκαν. Μέσα απ' αυτά ο φιλόλογος προσπαθεί να βρῇ τὴν πιό καλὴ παράδοσι καὶ νὰ πλησιάσῃ ὅσο μπορεῖ τὸ ἀρχικὸ κείμενο. Τὴν ἴδια περίπτωσι ἔχουμε τὶς περισσότερες φορές καὶ στὰ μεσαιωνικὰ κείμενα. Ἀλλάζει ὁμως τὸ πρᾶγμα στὶς νεώτερες φιλολογίες, ὅπου συνήθως ἔχουμε εἴτε τ' αὐτόγραφα τοῦ συγγραφέα εἴτε ἐκδόσεις ἀπὸ τὸν ἴδιον· καὶ γι' αὐτὸ ἐδῶ ἡ ἐκδοτικὴ καὶ ἡ κριτικὴ τῶν κειμένων δὲν μπορεῖ νὰ πάρῃ καὶ δὲν πῆρε τὴν ἑκτασι καὶ τὴ σπουδαιότητα ποὺ ἔχει γιὰ τὶς ἀρχαῖες ἢ ἀκόμη καὶ γιὰ τὶς μεσαιωνικὲς φιλολογίες»· Λίνος, σ. 20.

2. Δὲν γίνεται κριτικὴ ἑκδοσι μὲ αὐτόγραφα τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέως τοῦ ἴδιου συγγράμματος. Διότι σίγουρα ἔχουν μεσολαβήσει διορθώσεις σὲ μικρότερη ἢ μεγαλύτερη ἑκτασι ἀπὸ τὸν ἴδιο, ἢ ἔχουν ἀφεθῇ σὲ μὴ τελειωτικὴ μορφή, ὅπως συμβαίνει στὴν περίπτωσι τοῦ *Θεωρητικοῦ* τοῦ Χρυσάνθου, κατ' ἀναφαίρετο δικαίωμά του ἢ γιὰ λόγους ποὺ τοὺς ξέρεي μόνο ἐκεῖνος. Λέει ὁ Λ. Πολίτης γιὰ τ' αὐτόγραφα ἔργα τοῦ Σολωμοῦ, ποὺ ζῇ τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ μὲ τὸ Χρυσάνθο· «Ὁ ποιητής, μὲ τὸν τρόπο ποὺ δούλευε, μᾶς ἄφησε μόνο τὰ σχεδιάσματα: στίχους ἀποσπασματικούς, ῥιγμένους σὲ διαφορετικὰ χαρτιά, τοὺς ἴδιους στίχους μὲ ἄλλη μορφή ξανὰ δουλεμένους καὶ πάλι δουλεμένους, ὥσπου νὰ βροῦν τὴν ἑκφρασι ποὺ θὰ τὸν ἱκανοποιούσε. Πῶς θὰ τὰ ἐκδώσῃ τ' ἀποσπάσματα αὐτὰ ὁ ἐκδότης “κριτικά”; Πῶς θὰ τὰ κατατάξῃ; Πῶς θὰ τὰ συμπληρώσῃ; Ποιὰ ἀπὸ τὶς πολλὲς παραλλαγές θὰ προτιμήσῃ;... Ποιὸς θὰ εἶναι σήμερα ὁ ἀντικειμενικὸς σκοπὸς μιᾶς τέτοιας ἢ παρόμοιας “κριτικῆς” ἑκδοσης;... Νὰ ξαναβγῇ ἀπὸ τ' ἀντίγραφα, ὅσο μπορεῖ, τὸ αὐτόγραφο τοῦ ποιητῆ. Καὶ πῶς αὐτὴ ἡ δουλειὰ εἶναι περιττή, ὅταν ὑπάρχουν τ' αὐτόγραφα»· Λίνος, σ. 21-22.

3. Στὰ χειρόγραφα τῶν διαφορετικῶν ἐποχῶν τῆς ἀρχαιότητος ἢ τοῦ μεσαίωνος οἱ καλλιγράφοι, ποὺ ἀντέγραφαν καὶ ἀναπαρήγαγαν ἓνα σύγγραμμα, κατὰ τὴν ἀντιγραφή συνήθως ἔκαναν ἀντιγραφικὰ σφάλματα ἐπουσιώδη ἢ οὐσιώδη, μὲ ἢ χωρὶς πρόθεσι, ποὺ ὄχι σπάνια ἀλλοίωσαν τὸ σύγγραμμα σὲ κάποιο βαθμό. Τὰ λάθη αὐτὰ πέρασαν κατὰ συσσώρευσι καὶ στὶς κατοπινὲς γενιὲς τῶν ἀντιγράφων, δημιουργώντας κάποτε δυσεπίλυτα προβλήματα ποὺ ἔχουν σχέσι μερικὲς φορές καὶ μὲ τὴν ὑπόστασι τοῦ συγγράμματος. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ προέκυψε ἡ ἀνάγκη τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως κειμένων, ποὺ γίνεται ἀπὸ εἰδικοὺς ἐπιστήμονες, γιὰ τὴν κάθαρσι καὶ ἀποκατάστασι τοῦ κειμένου.

4. Ἀπὸ τὴν κριτικὴ ἐπεξεργασία πρέπει ὅπωςδὴποτε ν' ἀναδειχθῇ ἓνα κείμενο κατὰ τὸ δυνατόν αὐθεντικόν, ὅπως ἐλέχθη, ἐγγύτερο πρὸς τὸ αὐτόγραφο, τὸ ὁποῖο καὶ δημοσιεύεται. Λέει πάλι σχετικὰ ὁ Λ. Πολίτης· «Ἀνησυχούμε νὰ γνωρίσουμε τὸ πρῶτο κείμενο..., ὅπως βγῇκε ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Σολωμοῦ, ἀκόμη καὶ σὰν ἄμορφο σχέδιον· ἐπιθυμοῦμε νὰ ἐπικοινωνήσουμε μὲ τὸν ἴδιο τὸν ποιητὴ, ἄμεσα, δίχως τὴ μεσολάβησι ἐνὸς τρίτου, κι ἄς ἦταν αὐτὸς ὁ πιὸ ἄξιος. Θέλουμε νὰ γνωρίσουμε τ' αὐτόγραφο τοῦ ποιητῆ ὅπως εἶναι καὶ βρίσκονται, δίχως νὰ

μεσολαβή καμμιὰ προσπάθεια συνθετική, ερμηνευτική ή “κριτική”... Ἡ ἀρχαιολογία, σὲ ὁρισμένες χώρες σήμερα, μιὰ ἀπὸ τίς ζωντανώτερες ἐπιστῆμες, ξεκαθαρίζει τὸ ὕλικό της ἀπὸ παλιές συμπληρώσεις καὶ ἐκθέτει στὰ μουσεῖα ἀσυμπλήρωτο τὸ κομματιασμένο ἄγαλμα ἢ τὸ θραῦσμα τοῦ ἀγγείου. Ἀνάλογα παραδείγματα ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη καὶ ἀπὸ τὴν τέχνη μᾶς δείχνουν πόσο ἡ σημερινὴ ἐπιστήμη, ρεαλιστικώτερη ἀπὸ τοῦ 19^{οῦ} αἰῶνα, θέλει νὰ χαρῇ γνήσιο τὸ ἀντικείμενο, χωρὶς καμμιὰ ὑποκειμενικὴ μεσολάβηση, ὥς εἶναι καὶ ἄμορφο κομμάτι ἢ ἄμορφο σχεδιάσμα»· Λίνος, σ. 24· 27.

5. Τέτοιες κριτικὲς ἐκδόσεις ἐλληνικῶν κειμένων τῆς πρὸ Χριστοῦ ἢ μετὰ Χριστὸν ἀρχαιότητος, ἢ τῆς βυζαντινῆς περιόδου, μέχρι τὴν ἀνακάλυψι τῆς τυπογραφίας (15^{ος} αἰ.), ἔχουν ἐκπονήσει καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ ἐκπονοῦν συνήθως Εὐρωπαῖοι φιλόλογοι, Ἕλληνοί, Γάλλοι, Γερμανοί. Ἡ ἐκδοσι τῶν ποιημάτων τοῦ Ὀμήρου λ.χ. τῶν D. Monro καὶ T. Allen ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο Oxford classical texts, εἶναι κριτικὴ. Ὁμοίως καὶ ἡ ἐκδοσι τοῦ 1831 στὸ Βερολίνο τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους ἀπὸ τὸ Γερμανὸ I. Bekker. Ἀναφέρω καὶ μερικὲς ἄλλες κριτικὲς ἐκδόσεις ἐλληνικῶν συγγραμμάτων, ὅπως τὴν ἐκδοσι τῶν ἱατρικῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἱπποκράτους ἀπὸ τὸ Γάλλο É. Littre στὸ Παρίσι τὸ 1840, τοῦ ἱστορικοῦ Ξενοφῶντος ἀπὸ τὸν Ἕλληνα E. C. Marchant στὸν ἐκδοτικὸ οἶκο Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis (SCBO), τοῦ γεωγράφου Στράβωνος ἀπὸ τὸν A. Meineke στὸ Κράζ τῆς Αὐστρίας τὸ 1969.

6. Πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ὅλα τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἔχουν ἐκδοθῇ σὲ κριτικὲς ἐκδόσεις ἀπὸ ξένους ἐλληνομαθεῖς φιλόλογους. Ἀναφέρω καὶ τὴ σπουδαία καὶ μοναδικὴ ἐλληνικὴ κριτικὴ ἐκδοσι τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τῆς θεολογικῆς σχολῆς τῆς Χάλκης Β. Ἀντωνιάδη στὴν Κωνσταντινούπολι τὸ 1904 καὶ 1912.

7. Ἀπὸ τίς νεώτερες ἐλληνικὲς κριτικὲς ἐκδόσεις ἀναφέρω τὴν ἐκδοσι τοῦ Β. Λαοῦρδα (Φωτίου ὁμιλίας), στὴ Θεσσαλονίκη τὸ 1959, καὶ τοῦ Κ. Σιαμάκη (Ἰερωνύμου De viris illustribus), στὴ Θεσσαλονίκη τὸ 1992 ἀπὸ τὸ Κέντρο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν. Στὴν τελευταία αὐτὴ ἔχουμε κριτικὴ ἐκδοσι λατινικοῦ κειμένου, σπάνια γιὰ τὴν Ἑλλάδα περίπτωσι. Ἀναφέρω καὶ πάλι μιὰ σχετικῶς πρόσφατη καὶ πιὸ κοντινὴ στὸ ἀντικείμενό μας. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐκδοσι τοῦ Ἑμμανουήλ Στ. Γιαννόπουλου, ὁ ὅποιος ἐξέδωκε τὴν «Εἰσαγωγὴ εἰς τὸ Θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς» τοῦ ἄλλου ἐκ τῶν τριῶν εἰσηγητῶν τῆς νέας μουσικῆς γραφῆς Χουρμουζίου χαρτοφύλακος. Πρόκειται γιὰ μιὰ κριτικὴ ἐκδοσι, ποὺ προδίδει ζῆλο ἰκανότητες καὶ μετριοπάθεια. Μὲ μόνο σφάλμα ὅτι διατηρεῖ τὰ ὀρθογραφικὰ λάθη τοῦ Χουρμουζίου.

8. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐκπόνησι κριτικῆς ἐκδόσεως ἑνὸς κειμένου, ὑπάρχει καὶ ἡ δυνατότητα δανεισμοῦ κριτικοῦ κειμένου. Ὁ ὑποφαινόμενος στὶς τρεῖς ἐκδόσεις μου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων μουσικῶν Κλεωνίδου, Ἀλυπίου καὶ Πλουτάρχου Ἀθηναίου ἔλαβα ἑτοιμὸ τὸ κριτικὸ κείμενο

από τους Ευρωπαίους εκδότες C. Jan (Janus), για τα δύο πρώτα, και K. Ziegler για το τρίτο. Και το δήλωσα στους προλόγους. Έπέφερα μόνον κάποιες διορθώσεις σε σημεία που διέλαθαν την προσοχή εκείνων, με βάσι τα χειρόγραφα. Θά ήταν ματαιοπονία και περιττή δαπάνη να εκπονήσω άλλη κριτική έκδοσι από την αρχή, δεδομένου ότι υπήρχαν οί ποιοτικές αυτές κριτικές εκδόσεις των ξένων επιστημόνων.

9. Σε περίπτωσι επανεκδόσεως κριτικού κειμένου σημειώνονται επί πλέον τυχόν αναγνωσθείσες στο μεταξύ λέξεις ή φράσεις, που είχαν εκπέσει από φθορά του παύρου ή της μεμβράνης ή του χάρτου, και δέν είχαν αναγνωσθῇ στην προηγούμενη έκδοσι. Οί λέξεις ή φράσεις αυτές καθιστούν πληρέστερη τῇ νέα έκδοσι. Δέν εἶναι ἄσκοπο νά λεχθῇ ὅτι σέ μεγάλες βιβλιοθήκες, ὅπως εἶναι ἡ Ἑθνική Βιβλιοθήκη Ἑλλάδος (ΕΒΕ), ὑπάρχει εἰδικό τμήμα χειρογράφων. Ἡ δουλειά που περιέγραψα λέγεται ἀποκατάστασι τοῦ κειμένου. Ὁ ὑποφαινόμενος ἔχω ἀποκαταστήσει τὸ 18% τῆς ἐκτάσεως τῆς μουσικῆς πραγματείας τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνος μουσικοῦ Ἀλυπίου Εἰσαγωγῇ μουσική, που ἐξέδωκα τὸ 1995.

10. Περιττὸ νά ὑπογραμμισθῇ ὅτι οἱ κριτικές ἐκδόσεις εἶναι ἐκδοτικοὶ ἄθλοι, ἀντέχουν ὡς κείμενα στοὺς αἰῶνες καὶ ἐμπνέουν ἐμπιστοσύνη.

11. Ὁ ἴδιος ὁμως ὁ συγγραφεὺς, στοὺς νεώτερους χρόνους, ἂν χρειασθῇ ν' ἀντιγράψῃ μὲ τὸ χέρι τοῦ ἑνα σύγγραμμά του, ἐπειδὴ δέν εἶναι προσιτὴ ἡ τυπογραφία στὸν τόπο του ἢ στὸν καιρὸ του, ὅπως ὁ Χρυσάνθος, ἔχει ὅλο τὸ δικαίωμα καθὼς τὸ ἀντιγράφει νά ἐπιφέρῃ βελτιώσεις, προσθήκες, ἀφαιρέσεις στὸ κείμενό του, καὶ ὅ,τι ἄλλο αὐτὸς θά κρίνῃ. Εἶναι δικό του καὶ τὸ μεταχειρίζεται ὅπως τὸν ὀδηγεῖ ἡ ἔρευνά του. Πάντως εἶναι περισσότερο ἀπὸ αὐτονόητο ὅτι σέ μιὰ τέτοια ἐνέργεια τοῦ συγγραφέως ἐπιδιώξῃ τοῦ εἶναι, σέ κάθε νέα ἀντιγραφή νά τὸ παρουσιάσῃ τελειότερο, ἔτσι ὥστε τὸ τελευταῖο ἀντίγραφό του νά συγκεντρώνῃ τὴν τελευταία βούλησί του. Ὅλα ὅσα ἀντίτυπα προῆλθαν ἀπὸ τὸ δικό του χέρι εἶναι αὐτόγραφα του, ἀλλὰ τὸ τελευταῖο του εἶναι τὸ τελειότερό του. Ποτὲ τὸ πρῶτο.

12. Αὐτὸ συνέβη καὶ μὲ τὸ Θεωρητικὸν τοῦ Χρυσάνθου. Αὐτὸ ἄλλωστε γίνεται σέ μικρότερη κλίμακα καὶ σήμερα. Γράφουμε ἑνα κείμενο στὸν ὑπολογιστή, καὶ κάθε φορὰ που τὸ ξαναβλέπουμε, ἐπιφέρουμε διορθώσεις, βελτιώσεις, ἀλλαγές, γιὰ νά τὸ φέρουμε ἐκεῖ που τὸ θέλουμε.

16. Πῶς μποροῦσε νά τιτλοφορηθῇ ἡ ἐκδοσι τοῦ 2007

1. Καμμία ἀπὸ τίς παραπάνω διεργασίες δέν ἔχει γίνῃ ἀπὸ τὸν ἐκδότη, γιὰ νά μπορῇ νά ὀνομασθῇ ἡ ἐκδοσί του κριτική. Ἐπειδὴ ὁμως τὴν ὀνόμασε κριτική, δείχνει μόνος του ὅτι δέν ἔχει ἴδια τί εἶναι κριτική ἐκδοσι καὶ πῶς γίνεταί. Ὁ ἐκδότης κινήθηκε σέ ἐντελῶς διαφορετικὸ εἶδος ἐργασίας, που καὶ αὐτὸ μὲν ἔχει τὴν ἀξία του, ὅταν βεβαίως γίνῃ σωστά (στὴ συγκεκριμένη περίπτωσι δέν ἔγινε σωστά), ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς ἐργασίας του ποτὲ δέν μπορεῖ νά ὀνομαστῇ κριτική

έκδοσι. Ὁ ἐκδότης ἔκανε ἀντιπαραβολή τῶν δύο κειμένων τοῦ *Θεωρητικοῦ*, ἀπὸ τὴν ὁποία ὁμοῦς τελικὰ δὲν ὠφελήθηκε, διότι ἔπεσε ἔξω σὲ βασικὲς ἐκτιμήσεις, καὶ μάλιστα στὴν ἐκτίμησι ὅτι τὸ ἔντυπο κείμενο τοῦ *Θεωρητικοῦ* τοῦ Χρυσάνθου (1832) προήλθε ἀπὸ τὸ αὐτόγραφο τῆς Δημητσάνας! Σύμφωνα μὲ ὅσα λέχθηκαν εἶναι ἀτυχὲς μέχρι φαιδρὸς ὁ τίτλος «κριτικὴ ἐκδοσι». Θὰ μπορούσε παρὰ ταῦτα ἡ ἐκδοσι νὰ ὀνομασθῇ ἄλλιῶς, ὡς ἑξῆς.

2. *Νέο χειρόγραφο τοῦ Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου*. Ὁ ἐκδότης μπορούσε νὰ προσθέσῃ καὶ ὑπότιτλο *Αὐτόγραφο σχεδιάσμα τοῦ Θεωρητικοῦ του (1816)*, ἐκδίδοντας μόνον τὸ αὐτόγραφο (χειρόγραφο καὶ μεταγραφὴ), ἀφήνοντας τὸ μελετητὴ νὰ χαρῇ τὸ αὐτόγραφο καὶ νὰ ἐπισημάνῃ μόνος του τὶς διαφορὰς ἀπὸ τὸ ἔντυπο *Θεωρητικό*.

3. *Τὰ διπλὰ τοῦ Χρυσάνθου*· μὲ ὑπότιτλο *Αὐτόγραφο σχεδιάσμα τοῦ Θεωρητικοῦ του (1816) - ἔντυπο Θεωρητικό τοῦ 1832*· δημοσιεύοντας σὲ δύο στήλες στὴν ἴδια σελίδα τὸ αὐτόγραφο σὲ μεταγραφὴ, καὶ τὸ ἔντυπο τοῦ 1832, κατὰ τὰ «Ἐξαπλὰ» τοῦ Ὡριγένους, ἂν καὶ τὰ Ἐξαπλὰ δὲν ἔχουν σχέσι μὲ τὴ μουσικὴ, ἀλλὰ μὲ τὸ κείμενο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Θὰ μπορούσε ὁμοῦς νὰ σταθῇ ἡ ὀνομασία *Τὰ Διπλὰ τοῦ Χρυσάνθου*, διότι ὑπάρχει σύμπτωσι ὡς πρὸς τὸ γραμματειακὸ εἶδος. Εὐκαιρικὰ μία πλήρης ἀναφορὰ στὴν εἰσαγωγὴ τῶν Ἐξαπλῶν τοῦ Ὡριγένους ὡς πρωτοτύπου γραμματειακοῦ εἶδους, ἀπὸ τὸν ἐκδότη, θὰ διαφώτιζε τὸ τοπίο καὶ θὰ ἔδινε στὴν ἐκδοσι εὐρύτητα καὶ πληρότητα.

4. *Σύνοψι αὐτογράφου σχεδίασματος τοῦ Θεωρητικοῦ καὶ ἐντύπου Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου*· μὲ ὑπότιτλο *Τὸ αὐτόγραφο κυκλοφορεῖ γιὰ πρώτη φορά*, μὲ τὴν ἔννοια ποὺ λέμε· «Σύνοψι τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων» (*Synopsis quattuor Evangeliorum*), ποὺ ἔχει ἐκδώσει ὁ Γερμανὸς Kurt Aland, στὴ Στουτγκάρδη, παίρνοντας καὶ αὐτὸς τὸ μοντέλο ἀπὸ τὸν Ὡριγένη. (Σύνοψις, ὅχι μὲ τὴν ἔννοια τῆς περιλήψεως, ἀλλὰ μὲ τὴν ἔννοια τῆς ταυτόχρονης ὁψεως, ἐπιβλέψεως, ἀναγνώσεως τῶν τριῶν κειμένων στὴν ἴδια σελίδα).

5. *Παραλληλισμὸς αὐτογράφου σχεδίασματος τοῦ Θεωρητικοῦ καὶ ἐντύπου Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου*· μὲ ὑπότιτλο *Τὸ αὐτόγραφο ἐκδίδεται γιὰ πρώτη φορά*.

6. *Τὰ τριπλὰ τοῦ Χρυσάνθου*· μὲ ὑπότιτλο *Τὸ αὐτόγραφο σχεδιάσμα δημοσιεύεται γιὰ πρώτη φορά*· δημιουργώντας τρεῖς στήλες σὲ κάθε σελίδα, μὲ μικρότερα στοιχεῖα καὶ πυκνότερες ἀράδες, πάντως σὲ μεγαλύτερο σχῆμα βιβλίου, εἰς τρόπον ὥστε στὴ μία στήλῃ νὰ καταχωριστῇ τὸ αὐτόγραφο (σὲ μορφὴ χειρογράφου, ὅπως βγῆκε ἀπὸ τὸ χεῖρ τοῦ Χρυσάνθου), στὴν ἄλλῃ ἡ μεταγραφὴ, καὶ στὴν ἄλλῃ τὸ ἔντυπο *Θεωρητικό* τοῦ 1832. Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο θὰ μπορούσε ὁ κάθε μελετητὴς νὰ ἐλέγχῃ καὶ τὴν πιστότητα τῆς μεταφορᾶς τοῦ χειρογράφου, ἐξασφαλίζομένης πλήρους διαφάνειας, νὰ διακρίνῃ δὲ καὶ τὶς διαφορὰς τοὺς καὶ νὰ παρακολουθῇ τὴν ἡλικία καὶ τὴν προέλευσί τοὺς.

7. Θὰ μπορούσε ὁ ἐκδότης ν' ἀκολουθήσῃ τὸ παράδειγμα τοῦ καθη-

γητοῦ Λίνου Πολίτη, πού εἶχε ἐκδώσει «τ' αὐτόγραφα ἔργα τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ». Κάποιοι τοῦ εἶχαν προτείνει νά κάνη κριτική ἐκδοσι τῶν αὐτογράφων, ἀλλ' ἐκεῖνος σέ ἄρθρο του ὑποστήριξε «γιά ποιούς λόγους δὲν μπορεῖ νά γίνη ἐκδοσι «κριτική τοῦ ἔργου του» (Ν. Ἑστία 23 [1938] 731, καὶ Λίνος σ. 19-28). Ὑποστήριξε ἐπίσης ὅτι «ἐκεῖνο πού πρέπει νά γίνη εἶναι μιὰ ἐκδοσι “πανομοιότυπη” ἢ “παλαιογραφική”, πού θά μᾶς ἔδινε τ' αὐτόγραφα τοῦ Σολωμοῦ ὅπως εἶναι· Σολμ. Α', ζ' . Ἔτσι ὁ Πολίτης ἐξέδωκε τρεῖς τόμους. Στὸν πρῶτο δημοσίευσε φωτογραφικῶς τὰ αὐτόγραφα τοῦ Σολωμοῦ, δηλαδή ὅπως τὰ ἔγραψε ὁ ἴδιος μὲ τὸ χέρι του «μὲ ὅλες τὶς διαγραφές, τὶς προσθήκες, τὰ σημειώματα»· Σολμ. Α', ζ' . Στὸ β' τόμο «γίνεται πιστὴ καὶ ἀκριβὴς ...τυπογραφικὴ μεταγραφὴ. Ὑπάρχει ἀπόλυτη ἀντιστοιχία μὲ τὸν Α' τόμο στὶς σελίδες, ἀλλὰ καὶ κάθε σελίδα ἀποδίδει πιστὰ τοὺς στίχους, τὰ κενά, καὶ τὶς διαγραφές τοῦ πρωτοτύπου, ἔτσι πού ὁ μελετητὴς μπορεῖ ν' ἀνατρέξη ἀπὸ τὸν ἕναν τόμο στὸν ἄλλο»· Σολμ Β', η' . Στὸν Γ' τόμο, ὅπως προαναγγέλλει στὸν Β', λέει· «ἐλπίζω νά δώσω μιὰ, ὄχι κριτική, ἀλλὰ φιλολογικώτερη ἐκδοσι... Τὰ κείμενα θά δοθοῦν στὴν καθιερωμένη σήμερα ὀρθογραφία»· Σολμ Β', η' . Ἔτσι ἡ τριπλὴ ἐκδοσι τοῦ Λ. Πολίτη φέρει τὸ ἄρωμα τῆς διαυγείας τῆς ἀφοβίας καὶ τῆς πιστότητος τῆς μεταγραφῆς. Δὲν εἶναι ἄσχετο νά σημειωθῇ ὅτι, ἐνῶ τὸ αὐτόγραφο τοῦ Λ. Σολωμοῦ εἶναι ἐντελῶς ἀνορθόγραφο, διότι ὁ Σολωμὸς ἔμαθε τὴν ἑλληνικὴ σὲ μεγάλη ἡλικία, ἡ μεταγραφὴ ἀπὸ τὸν Πολίτη στὸν Γ' τόμο ἔγινε ὠρθογραφημένη.

8. Δυστυχῶς ὁ ἐκδότης τοῦ σχεδίασματος τοῦ Θεωρητικοῦ ἔκανε δύο ἀντίθετες ἐνέργειες - στραβωμάρες, πού αὐξήσαν, καὶ δικαίως, τὴν καχυποψία τῶν ἀναγνωστῶν. Πρῶτον ἀπαγόρευσε τὸν ἔλεγχο τῆς μεταγραφῆς, καὶ δεύτερον κλείδωσε γιὰ καλὰ τὸ CD πού συνήψε στὸ ἐσώφυλλο τοῦ τόμου, ὥστε ὁ παραλήπτης νά μὴν μπορῇ νά τὸ περάσῃ ἀπὸ τὸν ἐκτυπωτή, γιὰ νά τὸ ἔχη τυπωμένο ὁλόκληρο μπροστά του σὲ χαρτί καὶ νά τὸ δουλεύῃ μὲ εὐχέρεια, ἀλλὰ ἐπέτρεψε (καὶ πῶς μπορεῖ κάποιος νά ἐπιτρέπῃ τοὺς ἄλλους νά μετέχουν τῆς μελέτης τοῦ χειρογράφου, πού εἶναι κοινὸ ἀγαθό, ὡς ἀποκείμενο σὲ δημόσια βιβλιοθήκη;) μόνο τὴν ἀπὸ ὀθόνης ἀνάγνωσί του, πού εἶναι δυσχερὴς καὶ ἐπιπλέον καὶ δύσκαμπτη καὶ δύσκολα ἐπισημαίνεται ἡ πιστότητα τῆς μεταγραφῆς.

9. Μία ἀπὸ ὅλες τὶς παραπάνω ὀνομασίες θά ἄρμοζε θανμάσια στὸ εἶδος τῆς ἐκδοτικῆς ἐργασίας, ἡ ὁποία θά ἀπῆλλασσε τὸν ἐκδότη ἀπὸ τὸ ὄνειδος καὶ θά ἔδινε πραγματικὰ μιὰ ἄλλη διάστασι στὴν ἐκδοσι.

17. Ὁ Χρῦσανθος ἀπορρίπτει κάποια κεφάλαια ἐν γνώσει του

1. Στὴν Εἰσαγωγὴ ὁ ἐκδότης προβαίνει στὴν ἐπισήμανσι μὲ μαῦρα γράμματα (σ. 18) κάποιων μουσικῶν θεμάτων τῆς θεωρίας, γιὰ τὰ ὁποῖα στὸ *Θεωρητικόν* τοῦ 1832 δὲν γίνεται λόγος. Καὶ αὐτά, ὅπως τὰ

ονομάζει ο ίδιος, είναι α) η χειρόγραφη παράστασι των χαρακτήρων ποσότητος καὶ τῶν μαρτυριῶν τῶν ἡχῶν καὶ τῶν φθόγγων, β) οἱ χαρακτῆρες διαμερέσεως τοῦ χρόνου, γ) οἱ κλάδοι τῶν ἡχῶν, δ) τὸ χρωματικὸ γένος, ε) ἡ ἐμμελὴς ἀπαγγελία, καὶ ς) ἡ ἐπιλογὴ χρησιμοποίησεως καὶ ἄλλων σημαδιῶν τῆς παλαιᾶς μεθόδου γραφῆς.

2. Λυποῦμαι, διότι πρέπει νὰ ἐπισημάνω μία χονδροειδῆ ἀνακολουθία τοῦ λόγου του, μὰ ἀσυνταξία, ὡς πρὸς τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὁ ἐκδότης διατυπώνει τὴν «παράλειψι». Γιὰ νὰ εἶχε ἀποφευχθῇ ἡ ἀνακολουθία αὐτὴ τοῦ λόγου του θὰ ἔπρεπε ὁ λόγος νὰ διατυπωθῇ ὡς ἑξῆς: «Γίνεται δηλαδὴ ἓνα ἐφόδιο κατανόησης πολλῶν θεωρητικῶν θεμάτων, τὰ ὁποῖα δὲν ἐξηγοῦνταν πλήρως ἀπὸ τὴν ἔντυπη ἔκδοσι τοῦ 1832. Αὐτὰ εἶναι· ἡ χειρόγραφη παράστασι..., οἱ χαρακτῆρες διαίρεσης..., οἱ κλάδοι τῶν ἡχῶν..., κλπ», σὲ πτῶσι ὀνομαστική, ἢ ὡς ἑξῆς: «Γίνεται δηλαδὴ ἓνα ἐφόδιο κατανόησης πολλῶν θεωρητικῶν θεμάτων, τὰ ὁποῖα δὲν ἐξηγοῦνταν πλήρως ἀπὸ τὴν ἔντυπη ἔκδοσι τοῦ 1832, ὅπως τῆς χειρόγραφης παράστασης..., τῶν χαρακτήρων διαίρεσης..., τῶν κλάδων τῶν ἡχῶν..., κλπ», σὲ πτῶσι γενική κατὰ ἀδήριτη ἀκολουθία τῆς φράσεως «πολλῶν θεωρητικῶν θεμάτων». Ὁ ἐκδότης φαίνεται μὲν λεπτολόγος σὲ μουσικὰ ζητήματα, ἀλλὰ στὸ ζήτημα τῆς ἀκριβείας τοῦ λόγου παρουσιάζει σοβαρὰ ἐλλείμματα, παρ' ὅλο πὺ κάποτε καυχῆθηκε (ὁ ἀκηκῶς μεμαρτύρηκε), «καὶ ἐμεῖς ξέρομε γράμματα... (ἐννοῶντας τὸν ἑαυτὸ του καθὼς καὶ κάποιον συνεργάτη του μὲ ἀνεπαρκέστατη γραμματομάθεια)».

3. Ὡς πρὸς δὲ τὴν οὐσίαν τῆς ἐπισημάνσεως τοῦ ἐκδότου, γιατί δηλαδὴ κάποια θεωρητικὰ θέματα παραλείπονται ἀπὸ τὸ *Θεωρητικόν* τοῦ 1832, ἥδη ἔχω ἀπαντήσῃ πρὸ πάντων. Ἐπαναλαμβάνω ὅμως καὶ ἐδῶ τὴν ἀπάντησί μου. Δὲν πρόκειται γιὰ παραλείψεις, ἀλλὰ γιὰ ἀπορρίψεις πὺ ἐνήργησε ὁ ἴδιος ὁ Χρῦσανθος. Ὡς παραλείψεις τίς βλέπει μόνον ὁ ἐκδότης καὶ οἱ ὁμοιοὶ του, ὁ ὁποῖος προέβη σ' ἓνα θεμελιῶδες καὶ ἀσύγγνωστο ἐπιστημονικὸ σφάλμα. Δὲν κατάλαβε ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο κείμενα προῆλθε ἀπὸ ποιό, δηλαδὴ ποιὸ εἶναι τὸ πρότερον σχεδιάσμα καὶ ποιὸ τὸ τελικὸ χειρόγραφο. Οὔτε κἂν ὅτι ὑπάρχει τελικὸ χειρόγραφο κατάλαβε. Δὲν κατάλαβε οὔτε ὅτι τὸ σχεδιάσμα εἶναι τὸ αὐτόγραφο τῆς Δημητσάνας, καὶ τὸ τελικόν, τὸ καὶ τελειότερον καὶ ἐπεξεργασμένο, εἶναι τὸ ἐξ οὗ προῆλθε τὸ ἔντυπο τοῦ 1832, στὸ ὁποῖο ὁ Χρῦσανθος ἀπέρριψε ἐνσυνειδήτως αὐτὰ πὺ ἀπέρριψε. Οἱ ἀπορρίψεις ἐγίναν ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Χρῦσανθο. Ὅπως ἐγίναν ἀπὸ αὐτὸν καὶ οἱ προσθήκες. Οἱ ἐκτενεῖς προσθήκες. Καὶ ἐγίναν καθὼς ἀντέγραφε - ἀνασυνέτασσε τὸ αὐτόγραφο σχεδιάσμα. Εἶπε μέσα του· «Αὐτὰ καὶ αὐτὰ τὰ ζητήματα, πὺ τὰ πέρασα στὸ πρῶτο μου χειρόγραφο, θὰ τὰ παραλείψω, καὶ αὐτὰ καὶ αὐτὰ θὰ τὰ προσθέσω». Γι' αὐτὸ καὶ στὸ μαθητὴ του Π. Πελοπίδη παρέδωσε γιὰ ἐκτύπωσι τὸ ἀνασυνταγμένον ὑστερόγραφο, καὶ ὄχι βέβαια τὸ αὐτόγραφο σχεδιάσμα τῆς Δημητσάνας.

4. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα κάθε συζήτησι σὲ θέματα διαφορῶν σὲ μου-

σικά ζητήματα παρέλκει. Όλα όσα λέει ο εκδότης για παραλείψεις είναι άκυρα, διότι είναι απότοκα του θεμελιώδους και ασύγγνωστου σφάλματός του, που προαναφέραμε. Ποιός έχει το δικαίωμα να υποδείξει στο μεταρρυθμιστή Χρυσάνθο, που κουβαλούσε τη σύμφωνη γνώμη και των Γρηγορίου και Χουρμουζίου και μια πειστική ανάγκη απλουστεύσεως της μουσικής γραφής δύο αιώνων περίπου, τί έπρεπε να διαλάβη και τί να παραλείψει, όταν ανασυνέτασσε το *Θεωρητικόν* του; Δεν νομίζετε ότι μία τέτοια απαίτηση έχει προχωρήσει «πέραν των πεδίων»; Η έπιμονή στις άμελητές αυτές λεπτομέρειες θυμίζουν την πείσμονα προσκόλληση των φαρισαίων και γραμματέων σε διατάξεις του νόμου, την ώρα που ο Χριστός, ο ποιητής του νόμου, εγκαινιάζει το νέο νόμο της νέας διαθήκης («Ηκούσατε ότι έρρέθη τοίς αρχαίοις... Έγώ δε λέγω υμίν...»). Μας θυμίζει και τη νοοτροπία των ορθολογιστών θεολόγων καθηγητών των ελληνικών θεολογικών σχολών, οι οποίοι επιμένουν να θεωρούν ως Παλαιά Διαθήκη τη μετάφραση που έκαναν φανατικοί Έβραίοι του Ι΄ μ. Χ. αιώνας με πρότυπο τη μετάφραση των Ο΄ από τα ελληνικά στα έβραϊκά και όχι αυτή την ίδια την κατά δεκατρείς αιώνες αρχαιότερη μετάφραση των Ο΄. Ο Χρυσάνθος με την αυτοπεποίθησή του μεταρρυθμιστού προβαίνει σε μουσική κοσμογονία, και κάποιοι τον ελέγχουν, του κάνουν μαθήματα δεοντολογίας!

5. Θα το πω κι αλλιώς. Με παράδειγμα. Γίνεται λόγος για ένα οικοδόμημα αρχιτεκτονικής και ιστορικής αξίας, θαυμαζόμενο σ' όλο τον κόσμο. Το οικοδόμημα μόλις το έκτισε ο νοικοκύρης, τράβηξε και μερικές φωτογραφίες. Την ίδια χρονιά ο ίδιος ο νοικοκύρης καταργεί τα δύο παράθυρα από την βορεία πλευρά, καταργεί την έξωτερική σκάλα, και τα πέντε δωμάτια τα κάνει τέσσερα. Και ξανατραβάει μερικές φωτογραφίες. Ο εκδότης που έχει ύπ' όψι του μόνο τις πρώτες φωτογραφίες, βλέπει τώρα τις δεύτερες φωτογραφίες και διαπιστώνει ότι πρόκειται μόνον για το ίδιο οικοδόμημα, άλλ' ότι λείπουν κάποια πράγματα, που άγνοεί ότι προήλθαν από τον ίδιο το νοικοκύρη. (Αλήθεια! γιατί δεν έντυπωσιάζεται με τη νέα διαρρύθμισι;). Και λέει: Μά αυτό το οικοδόμημα είχε και δυο παράθυρα από τη βορεία πλευρά του. Είχε και μία έξωτερική σκάλα. Και έσωτερικά είχε πέντε δωμάτια. Τί έγιναν αυτά; Και διαμαρτύρεται: Όχι. Είναι απαράδεκτο αυτό που έγινε στο οικοδόμημα. Ο νοικοκύρης εξυπηρετείτο καλύτερα όπως ήταν πριν! Φαίνεται να υποστηρίζει το νοικοκύρη, αλλά ή άγνοιά του, ή ή έθελούσια άγνοιά του, τον φέρνει αντιμέτωπο με τον ίδιο το νοικοκύρη.

6. Έρχόμενος ο εκδότης έτσι ή αλλιώς σε αντίθεση με το νοικοκύρη, έρχεται αντιμέτωπος και με την Έκκλησία, ή οποία εγκρίνει τις αλλαγές που έκανε ο νοικοκύρης. Και φυσικά έρχεται σε αντίθεση με το Χρυσάνθο και με την Έκκλησία όχι μόνο αυτός, αλλά και όλοι οι όμοιόδεάτες του, με πρώτον και υπευθυνότατον τον Σ. Καρράν. Άρα ο Σ. Καρράς δεν συμφωνεί με το Χρυσάνθο, όσο κι αν τό προσπαθούν

τελευταίως τὰ «ἐγγόνια» του ν' αποδείξουν τὸ ἀντίθετο μὲ θεμιτοὺς καὶ ἀθέμιτους ἐλιγμούς. Κακὸ ἡ ἄγνοια, κάκιστο ἡ ἐκ προμελέτης ἄγνοια καὶ ὁ συνεπακόλουθος ἐσφαλμένος συμπερασμός. Ὁ ἄγνοων ὁμως δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι δάσκαλος τῶν ἄλλων. Διότι «τυφλὸς τυφλὸν ἐὰν ὀδηγῇ, ἀμφότεροι εἰς βόθυνον πεσοῦνται» (Μθ 15,14). Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Σ. Καρρᾶ ἀποδεικνύονται νὰ κτίζουν στὸν ἀέρα.

18. Ἄοπλος ὁ ἐκδότης

1. Κατόπιν ὅλων αὐτῶν δὲν θὰ μπῶ στὴν οὐσία μουσικῶν θεμάτων, τὰ ὁποῖα ἔλυσε ὁ ἴδιος ὁ Χρῦσανθος. Γιά λυμένα ζητήματα καὶ γιὰ ἀνοιγμὰ ἀνοιχτῆς θύρας δὲν θὰ μιᾶμε. Δὲν θ' ἀναγάγουμε τίς ἀγκυλώσεις σὲ ἐπιστημονικὰ ζητήματα καὶ συζητήσιμα θέματα.

2. Θ' ἀσχοληθῶ ὁμως μὲ τὴ γραμματομάθεια τοῦ ἐκδότου, διότι ὁ ἄνθρωπος δυσκολεύεται στὴν ἔκφρασι, στὴ διατύπωσι, στὴ λεξιχρησία, στὴν ἀκριβολογία, στὴν ὀρθογραφία, στὸ συντακτικὸ, στὴν παρατήρησι, στὴν ὀργάνωσι τῶν πληροφοριῶν, καὶ στὴ σαφήνεια, ὅπως θ' ἀποδειχθῇ στὴ συνέχεια. Δεινὸν δὲ καὶ ἡ λεξιπενία. Ὁ ἐπιστήμων πρέπει νὰ εἶναι ὠπλισμένος μὲ μιὰ πλατειά γνώσι, ἂν θέλῃ ν' ἀσχολῆται μὲ κείμενα, καὶ μάλιστα περασμένων ἐποχῶν. Ἄν δὲν διαθέτῃ αὐτὴν τὴν πλατειά γνώσι, εἶναι φρονιμώτερο νὰ φορᾷ πέδιλα, ὅταν μπαίνει μὲς στ' ἀγκάθια.

3. Τὰ ὀρθογραφικὰ λάθη στὴ συγκεκριμένη ἔκδοσι εἶναι πολλὰ καὶ σοβαρά.

4. Δὲν θέτει σωστὰ στίς λέξεις τὴν ὀξεῖα καὶ τὴ βαρεῖα σὲ πλείστες περιπτώσεις τῶν κειμένων.

5. Ἄγνοεῖ αὐτὸ ποὺ ἐπισημαίνει καὶ ὁ Χρῦσανθος, ὅτι καὶ ἡ ἀνάγνωσι ἔχει τὴ μουσικότητά της.

6. Δὲν θέτει σωστὰ τὰ πνεύματα ψιλὴ καὶ δασεῖα. Σὲ λέξεις ἀπαρεγκλίτως δασυνόμενες, ὅπως αὐτὲς ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ υ, ἐπιμόνως θέτει ψιλὰ.

7. Στὰ τριτόκλιτα οὐσιαστικά, στὴν αἰτιατική, προσθέτει ν (καυάν, Σωκράτην).

8. Θέτει ἓνα μόνο μ σὲ μετοχές παρακειμένου ῥημάτων καὶ παραλείπουν διπλό.

9. Συγχέει τὸν παρατατικὸ ῥήματος μὲ ἀντίστοιχο τύπο ἀπορρητικῶν (ἦν - ἦν).

10. Συγχέει τὴν ὀρθογραφία τῶν ὁμοήχων κατάληξεων ἀπορρητικῶν ῥημάτων καὶ ἀπαρεμφάτων (-τε· -ται· σθε· -σθα).

11. Δὲν θέτει σωστὰ τοὺς τόνους στίς ἄτονες καὶ ἀτονιστικές λέξεις.

12. Δὲν θέτει σωστὰ τὴν κατάληξι τριτοκλίτων ἐπιρρημάτων (εὐθέος-εὐθέως· βαρέος-βαρέως).

13. Δὲν γνωρίζει τὴν κατάληξι τῆς εὐκτε.

14. Συγχέει τὴν ὁμόηχη ὀριστικὴ μὲ τὴν ἀπορρητικὴν καὶ παρακελευστικὴ τῶν ῥημάτων τοῦ ἀορίστου.

15. Είναι επηρεασμένος αθεράπευτα από το μονοτονικό σύστημα τονισμού των λέξεων και συχνότατα παραλείπει τα πνεύματα και τους τόνους, ενώ εκ των πραγμάτων εφαρμόζει πολυτονικό σύστημα.

16. Δεν θέτει περισπωμένη σε πολλά από τα περισπώμενα ρήματα επιρρήματα ονόματα και επίθετα.

17. Συγχέει το τρίτο ενικό με το τρίτο πληθυντικό πρόσωπο των μέσων ρημάτων (-το· -ντο).

18. Ίγνοεί τήν ὀρθογρὰφίᾳ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης.

19. Ίγνοεί ὅτι ὁ μέλλων καὶ ὁ ἀόριστος τῶν συνηρημένων ρημάτων γράφεται με ἡ (ἐνήργησε).

20. Συγχέει τὸν τονισμό τῶν ὁμοήχων [ἐνῶ - ἐνῶ (= ἐνώνω)].

21. Ίγνοεί πότε καὶ ποῦ τίθεται ὑπογεγραμμένη.

22. Συχνὰ τὰ -ώτερος -ώτατος τὰ γράφει -ότερος -ότατος.

23. Ίμελεῖ τὸ τελικὸ ν στὴν αἰτιατικὴ ποῦ τὸ ζητεῖ, εὐνουχιζομένων τῶν λέξεων.

24. Ίγνοεί ὅτι ὁ παρατατικὸς ὁ ἀόριστος ὁ παρακείμενος καὶ ὁ ὑπερσυντέλικος τῶν ρημάτων ποῦ ἀρχίζουν ἀπὸ οἰ- γίνεται ῶ-.

25. Συγχέει τὴν ἐνικὴ αἰτιατικὴ σὲ -ον με τὴν πληθυντικὴ γενικὴ σὲ -ων.

26. Γράφει τὰ ρηματικὰ ἐπίθετα σὲ -τέος με -αι (ἐξαιρεταῖος).

27. Ίγνοεί ὅτι τὸ πρὶν συντάσσεται με ρήματα ὑποτακτικῆς.

28. Ίγνοεί ὅτι οἱ μετοχές δὲν παίρνουν ἀΰξει (εἰσηκουσθεῖσα).

29. Συγχέει πρόθεσι με ἀριθμητικὸ (ἐν - ἐν).

30. Ίγνοεί ὅτι ἡ ὀνομαστικὴ τοῦ πληθυντικοῦ τῶν ὀδοντολόγητων τριτοκλίτων λήγει σὲ -ες (ἀσπίδες, ἀκτίνες).

31. Ίγνοεί ὅτι τὰ τριτόκλιτα σιγμόληκτα σὲ -ος (χρέος) στὴ δοτικὴ λήγουν σὲ -ει.

32. Κολυμποῦν στὸ κείμενο ἀδέσποτες λέξεις, ὅπως: «μετὰ», «σέ», «οἱ», «των», «5», «μόθεν χάθη», «σοῦ».

33. Γράφει «δεκατεσσάρων» ἀντὶ «δεκαπέντε», «ἐμαί» ἀντὶ «ἐμά», «ἀπλό» ἀντὶ «ἀπλοῦν», «ἐνηρεπῆς» ἀντὶ «ἐμπρεπῆς».

34. Θέτει σὲ ἄλλη σελίδα τὸν ἐκθέτη καὶ σὲ ἄλλη τὴν ὑποσημείωσι. Σημειώνω μερικὰ «μαργαριτάρια» γιὰ μιὰ γεῦσι.

35. Γράφει αἱ μαρτυρίες (ἀντὶ αἱ μαρτυρίαι), ἀκριβωμένως (ἀντὶ ἡκριβωμένως), Ἀλικαρνασεῖ (ἀντὶ Ἀλικαρνασσεῖ), ἀλλαγαμοῦ (ἀντὶ ἀλαγαμοῦ), ἀμεληταῖα (ἀμελητέα), ἀναβῆς (ἀντὶ ἀναβῆς), ἀναγεννῶντο (ἀντὶ ἀνεγεννῶντο), ἐννατον (ἀντὶ ἐνατον), ἀπαγγέλεται (ἀντὶ ἀπαγγέλλεται), ἀπαγγελόμενος (ἀντὶ ἀπαγγελλόμενος), ἀπλήν (ἀντὶ ἀπλήν), ᾄς (ἀντὶ ᾄς), αὐθαδειάζουσι (ἀντὶ αὐθαδιῶζουσι), Βυθινία (ἀντὶ Βιθυνία), Γαλληνός (ἀντὶ Γαληνός), γάρ (ἀντὶ γῆ), γένος (ἀντὶ γένει), γνωρίζεται (ἀντὶ γνωρίζονται), γιὰ (ἀντὶ γε), γίνομαι (ἀντὶ γίνονται), γράψαι (ἀντὶ γράφον), γιὰ (ἀντὶ δέ), διὰ (ἀντὶ δέ), δαίνει (ἀντὶ δένει), δαίνεται (ἀντὶ δένεται), δεῦτερος (ἀντὶ δευτέρου), διαξευγμένων (ἀντὶ διεξευγμένων), διεξευγμένον (ἀντὶ διεξευγμένων), διορίσθησαν

(ἀντί διωρίσθησαν), διπλαί (ἀντί διπλαῖ), ἐγγυμνασθῶσιν (ἀντί ἐκγυμνασθῶσιν), ἐκείναι (ἀντί ἐκεῖνα), ἐκ (ἀντί ἐν), εἰς (ἀντί εἰς), εἰσηχθεῖσα (ἀντί εἰσαχθεῖσα), τῷ εἶδη (ἀντί τῷ εἶδει), ἐλλάσσονες (ἀντί ἐλάσσονες), ἐλλειμμάτων (ἀντί ἐλλειμμάτων), ἐλπίδαι (ἀντί ἐλπίδες), ἐνστάζην (ἀντί ἐνστάζειν), ἐν συνεχῇ (ἀντί ἐν συνεχεῖ), ἐξ (ἀντί ἐξ), ἐξυπάζει (ἀντί ἐξυπάζει), ἐπεχείρισε (ἀντί ἐπεχείρησε), ἐπήγενα (ἀντί ἐπήγαινα), ἐπὶ τῷ (ἀντί ἐπὶ τό), εὐμηχανῶς (ἀντί εὐμηχάνως), Εὐρυπιδῆς (ἀντί Εὐριπιδῆς), ἔφθειρεν (ἀντί ἔφθειρον), ἐψήφησαν (ἀντί ἐψήφισαν), ζητᾶ -βαρβαρισμός- (ἀντί ζητεῖ), ἦ (ἀντί ἦ), ἦ (ἀντί ἦ), ἦ (ἀντί ἦ), ἦν (ἀντί ἦν), ἡμετέραν (ἀντί ἡμετέραν), ἡ μικρότατος (ἀντί ἡ μικροτάτη), ἡξίησαν (ἀντί ἡξίωσαν), θρᾶξ (ἀντί Θρᾶξ), ἰσχεις (ἀντί ἰσχεις), καταβῆς (ἀντί καταβῆς), καταβαλλόντες (ἀντί καταβαλόντες), καλεῖσθε (ἀντί καλεῖσθαι), Κωνσταντινοπόλεως - νοπολίτης (ἀντί -νουπόλεως, -νουπολίτης), μὲν (ἀντί δέ), μέ προκαλεῖται (ἀντί μέ προκαλεῖτε), μεταχειρίσει (ἀντί μεταχειρίσειε), μεταχειρίσθησαν (ἀντί μετε-), Μιτυλήνη (ἀντί Μυτιλήνη), νά ἀνάξουν (ἀντί νά ἀναγάγουν), νά στέκονται (ἀντί νά στέκωνται), νά ἐφευρίσκει (ἀντί -σκη), νά κινεῖται (ἀντί -νῆται), νά μελίζει (ἀντί -λίζη), ὁ μείζων (ἀντί ὁ μείζων), Μιλήσιος (ἀντί Μιλήσιορ), ὄμμα (ἀντί ὄμμα), ὀρισμένως (ἀντί ὀρισμένως), ὄρος (ἀντί ὄρος), ὅς (ἀντί ἦν), ὅταν χωρεῖ (ἀντί -ρη), (ὅττι ἀντί ὅ,τι), ὀφέλειαν (ἀντί ὀφέλειαν), παριστώσης (ἀντί παριστώσης), παχεία (ἀντί παχεῖα), πέρνει, πέρνεται (ἀντί παί-), ποίησε (ἀντί ποίησαι), πολονικαί (ἀντί πολωνικαί), πόσας (ἀντί πόσαι), ποτέ (ἀντί ποτί), πρὶν ψάλλει (πρὶν ψάλλῃ), προσδιωρίζει (ἀντί προσδιορίζει), συγκεχυμένα (ἀντί συγκεχυμένα), σύγκλιση (ἀντί σύγκληση), συνδιασμόν (ἀντί συνδυασμόν), συννημένων (ἀντί συνημμένων), συντίθη (ἀντί συντίθει). **σωζόμενα** (ἀντί σωζόμενα), τῆς (ἀντί αὐτῆς), τοὺς (ἀντί τά), τρεῖς (ἀντί τέσσερις), τῆς (ἀντί τᾶς), τῷ Σωκράτῃ (ἀντί τῷ Σωκράτει), **υπερβολαῖον** (ἀντί **υπερβολαίων**), ὑποστεῖλε (ἀντί ὑποστεῖλαι), **υποτάσσετο** (ἀντί **ὑπετάσσετο**), ὑποτεθεῖς (ἀντί ὑποτιθεῖς), ψοφωδέστερα (ἀντί **ψοφο-**), **ὦν** (ἀντί **ὦν**).

36. Πολλὰ ἀπὸ τὰ παραπάνω φρικτὰ λάθη **συναντῶνται** καὶ δυὸ καὶ τρεῖς καὶ πολλὰς φορές. Σημειώνονται ἐδῶ **ἅπαξ**. **Λάθη** οὐ **τονισμὸ** δὲν σημείωσα, ἐκτὸς ἀπὸ μερικὰ χοντρά, διότι **εἶναι ἀτέλειωτα**. Ὑπάρχουν σελίδες στὶς ὁποῖες συναντῶνται πάνω ἀπὸ **δέκα λάθη**. Σημειωτέον ὅτι ὁ ἔλεγχος ἔγινε μόνο στὸ κείμενο τῆς **Δημητριάδας**. Στὸ κείμενο τοῦ ἐντύπου δὲν ἔκανα ἔλεγχο. Ἀπὸ **κάποιες ματιές διαπίστωσα** ὅτι βρίθκει καὶ αὐτὸ ἀπὸ λάθη ἀντιγραφῆς **σοβαρά**. **Σὲ φράσεις** τοῦ αὐτογράφου συναντᾶται **κατάποσι** λέξεων.

37. Ἔχω ρημειώσει συνολικὰ **394 λάθη** (**283 ἀγνοίας**, 16 ἀμελείας, 4 παραλείψεις, 15 προσθαφαιρέσεις, **76 ἀντιγραφῆς**). Φρίκη. Ἀπελπισία

ΠΕΡΙΛΗΨΙ

Τὸ αὐτόγραφο Θεωρητικὸ τοῦ Χρυσάνθου ἀπὸ τῆ Μάδνας ἀποθηκεύθηκε στὴ βιβλιοθήκη τῆς Δημητσάνας, δὲν εἶναι ἡ τελευταία ἐκδοσίς τοῦ συγγραφέως, καὶ ἡ ἐκδοσίς του δημιουργεῖ συσκότισι στὰ ἔκδοτα τοῦ Χρυσάνθου στὸ Θεωρητικὸ ποὺ τυπώθηκε τὸ 1832 στὴν Πάρισι καὶ ἔκτοτε κυκλοφορεῖ εὐρέως ὡς μουσικολογικὴ αὐθεντία. Ὁ Χρυσάνθος καὶ ὁ τίτλος «κριτικὴ» ἐκδοσι, διότι οὔτε κριτικὴ εἶναι, οὔτε προῦσε ἐκ τῶν πραγμάτων νὰ γίνη. Ἡ ἀκαταλληλότης τοῦ ἐκδοτοῦ ἢ σπουδὴ του γιὰ ἐξαγωγή συμπερασμάτων προδίδονται ἀπὸ τὰς ἀλλων, καὶ ἐπιδίωξι ὑστεροφημίας. Τὸ ἀσύγγνωστο λάθος τῆς προσαρμογῆς τοῦ τελείου Θεωρητικοῦ πρὸς τὸ ἀτελὲς αὐτοῦ ἀποκρύπτει ὅλα τὰ συμπεράσματά του. Πῶς ἔχει ἡ ὑπόθεσι τοῦ αὐτοῦ εἶναι ἡ ἱστορικὴ καὶ μουσικοφιλογολογικὴ ἀλήθεια; Πῶς ἐκδοτικὴ βιασύνη; Ἐλπίζεται ὅτι στὰ ἐπίμαχα ἐρωτήματα τοῦ αὐτοῦ ποια ἀξιοπρεπὴς ἀπάντησι στὴν παροῦσα μελέτη.